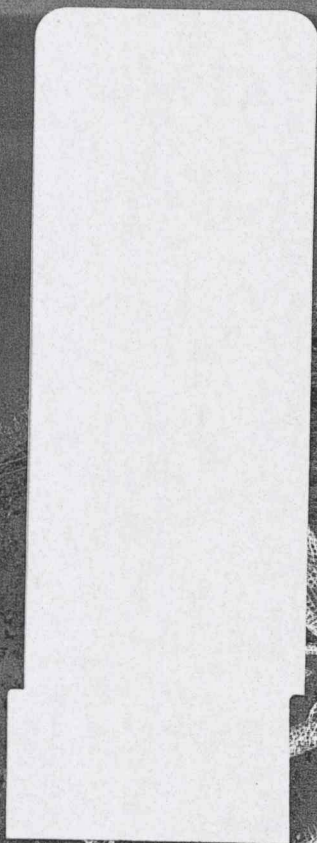
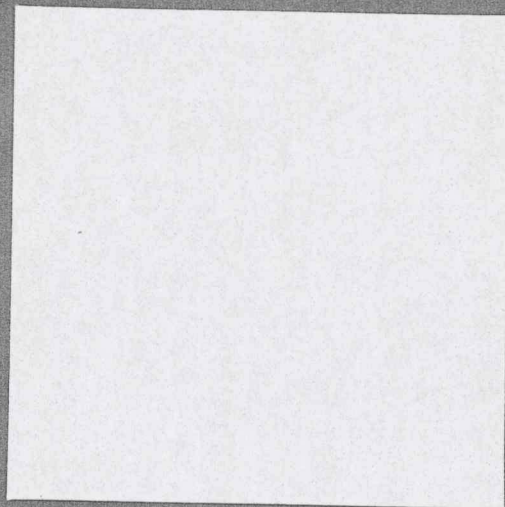

1.110526035003

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

ID 202
C2
15-2-2008

datum in procedure: 16 juli 2004

datum aanwijzing: 15 FEB. 2008

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd stadsgezicht **Beersdal**
gemeente Heerlen (Limburg)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Foto: Beersdal (2001)

HEERLEN, BEERSDAL

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van de mijnkolonie Beersdal te Heerlen als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het stadsgezicht Beersdal is gelegen in het noorden van de gemeente Heerlen, direct aan de aloude steenweg Heerlen-Sittard. Beersdal werd grotendeels tussen 1910 en 1913 gerealiseerd en in 1918 met nog enkele blokjes in dezelfde stijl uitgebreid. In deze tijd werden de Limburgse steenkolenvelden ontgonnen en ontwikkelde Heerlen zich tot centrum van de Oostelijke Mijnstreek.

Beersdal werd gebouwd in opdracht van de mijnbouwonderneming Oranje Nassau om mijnwerkers van de Oranje Nassau I en hun gezinnen te huisvesten. De mijnkolonie werd gerealiseerd naar ontwerp van het eigen bouw bureau van Oranje Nassau. Zij behoort met enkele andere woninggroepen van Oranje Nassau, zoals Leenhof, Schaesberg, Musschemig en Grasbroek, tot een type arbeiderskoloniën, die uniek is in Nederland wat betreft stedenbouwkundige opzet en (Lotharingse) bouwstijl.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Komst van steenkoolmijnen *(kaart 1)*

Vanouds kende Limburg enige steenkoolwinning in de oude abdijmijn van Rolduc, bij Kerkrade. Maar de steenkoolwinning begon in Limburg in feite pas echt toen in 1899 de eerste steenkolen naar de oppervlakte werden gehaald in de mijnschacht Oranje Nassau I te Heerlen. De ontginning van het steenkolenveld werd mogelijk gemaakt nadat de eigenaar van het Oranje Nassau-concern, de Duitse industrieel Honigmann, een methode had ontwikkeld om de moeilijke geologische omstandigheden in Limburg te overwinnen.

Andere schachten volgden nu spoedig. De steenkoolwinning was in het begin een volledig buitenlandse aangelegenheid. Zo was Oranje Nassau van een Duitse familie en de schachten Willem Sophie (Spekholzerheide 1902) en Laura (Eygelshoven 1907) waren in Belgische handen. In 1906 opende Honigmann de Oranje Nassau II bij Schaesberg. De Nederlandse staat ging zelf ook steenkool winnen, maar pas in 1909 kwam de eerste staatsmijn in productie: de Wilhelmina in Terwinselen, gevolgd door Emma in Hoensbroek (1914), Hendrik te Brunssum (1918) en Maurits in Geleen (1925).

Ondertussen werden ook nog de particuliere schachten Oranje Nassau III (1917, Heerlen), Julia (1929, Eygelshoven) en Oranje Nassau IV (1929, Heerlen) in productie genomen.

Huisvesting van mijnwerkers

De opening van de mijnen had een explosieve vraag naar arbeidskrachten tot gevolg. In de gemeente Heerlen vertienvoudigde de bevolking tussen 1891 (5.000 inwoners) en 1937 (50.000 inwoners). De andere mijnstreekgemeenten, Hoensbroek, Schaesberg, Brunssum, Kerkrade, Geleen en Sittard kenden een vergelijkbare ontwikkeling. Voor een gedeelte van deze mensen werden speciale wijken gebouwd: de mijnwerkerskoloniën. Tot 1920 waren het vooral de mijnbouwondernemingen zelf die deze woningen bouwden, vanaf 1911 werd die taak steeds meer overgenomen door woningbouwverenigingen, die in de meeste gevallen overigens nauwe banden onderhielden met de mijnondernemingen. Van groot belang was de oprichting van de overkoepelende woningbouwcorporatie Ons Limburg (1911) door dr. H. Poels, 'priester en aalmoezenier van den arbeid in Limburg' en fervent strijder voor de katholieke zaak. In combinatie met de door Poels in 1912 opgerichte bouwgrondmaatschappij Tijdig, gaf Ons Limburg een krachtige impuls aan de bouw van mijnkoloniën in Limburg.

In de mijnstreek zijn tussen 1900 en 1936 tientallen mijnkoloniën gebouwd, met in totaal zo'n 11.500 mijnwerkerswoningen, een kleine duizend beambtenwoningen en een aantal (vrij)gezellenhuizen. Dat was goed voor de huisvesting van ongeveer 40% van het mijnpersoneel.

Arbeiderskoloniën

De eerste koloniën van de Oranje Nassau behoren tot de vroegste generatie min of meer idealistisch opgezette arbeidersdorpen. Deze zijn in Nederland zeer zeldzaam, omdat ze behoren tot een generatie fabrieksdorpen van vóór de tuindorpideologie. De beweging voor betere arbeidershuisvesting kwam halverwege de 19^e eeuw op gang als reactie op de schrijnende misstanden in de sloppen van de Europese industriesteden. De gevestigde orde zag de nieuwe brandhaarden van ziekten, zedelijk verval en socialisme met afschuw, maar ook met toenemende onrust aan. Niet geheel zonder eigenbelang pleitte zij voor betere woonvormen.

Het waren de fabrikanten zelf die de eerste min of meer idealistisch opgezette arbeidersdorpen realiseerden. In 1853 richtte een elftal ondernemers uit de Elzas, onder leiding van de textielfabrikant Jean Dollfus, de *Société des Cités Ouvrières* op, met het doel een waardige nederzetting voor arbeiders te realiseren. Enkele jaren later kwam in Mulhouse de eerste *Cité Ouvrières* gereed, opgezet door de ingenieur Emile Muller. De opzet van de cité gold destijds als revolutionair en het voorbeeld werd hierna veelvuldig toegepast, onder andere in verschillende *Siedlungen* van de Duitse ijzerbaron Krupp.

Kenmerkend voor de Cité in Mulhouse was allereerst het woningtype van blokjes met vier hoekwoningen, rug-aan-rug, maar met een eigen entree en een ruime tuin rondom. Een eigen huis en tuin zou de zedenverwildering tegengaan en het mijnwerkersgezin verantwoordelijkheidsbesef bijbrengen. De tuin diende verder om het eigen voedselrantsoen aan te vullen en de zorg voor een moestuin en eventueel wat beesten (varkens of geiten) moest de mijnwerker er tevens van weerhouden zijn heil in het café te zoeken. Een eigen huisje voor ieder gezin was het ideaal, maar te duur en te ruimteverslindend. Het ideale compromis werd gevonden in blokjes van vier rug-aan-rug-woningen (*Mulhouser Grundriss*).

De stedenbouwkundige opzet was primitief, met de woonblokjes gegroepeerd in een strak rasterpatroon, vaak rondom een rechthoekig plein. De hele opzet had een nogal militair karakter. Deze opzet wordt wel verklaard uit de behoefte van de fabrikant tot controle. Aan de andere kant was dit ook typische ingenieursbouw: doelmatig en efficiënt. Aan deze opzet is goed af te lezen dat het ingenieursvak sterke militaire wortels heeft. Het ging de fabrikant vooral om de huisvesting, aan de woonomgeving werd minder belang gehecht. Voor de fabrikant was arbeidershuisvesting een productiefactor: goede huisvesting betekende gezonde, tevreden en vaste arbeidskrachten, en dat betekende een hogere productie. De woninggroepen werden ontworpen door ingenieurs van de fabriek. De eerste generatie fabrieksnederzettingen kan dan ook worden gezien als een vorm van utiliteitsbouw.

Dat veranderde met de introductie van het tuindorpconcept. Eind jaren tachtig van de 19^e eeuw verschenen hiervan de eerste voorbeelden, overigens eveneens gerealiseerd op initiatief van bevlogen fabrikanten. Het Engelse Port Sunlight (1888) en het Delftse Agnetapark (1889) behoren tot de beroemdste voorbeelden.

Binnen het tuindorpconcept verschoof de ambitie van doelmatige huisvesting naar het realiseren van een harmonieuze leefgemeenschap. Hierbij was veel aandacht voor de relatie tussen de bewoner en zijn leefomgeving. Zaken als belevingswaarde en identiteit gingen een rol spelen. Dit was geen zaak voor een ingenieur, maar voor een architect/stedenbouwkundige, die de taak kreeg aan deze nieuwe ideeën vorm te geven. Rationele stratenpatronen maakten plaats voor gebogen lanen en doorkijkjes, de woningen kregen rijkere vormen. Men greep terug op de rurale idylle, met gebruik van veel groen, traditionele materialen en historische bouwstijlen. De *cottage*-stijl werd de nieuwe standaard.

Nederlandse fabrieksdorpen zijn vrijwel uitsluitend in tuindorpstijl gerealiseerd. De mijnkoloniën van de Oranje Nassau-mijnen behoren tot de zeldzame uitzonderingen. Het zijn weliswaar late, maar duidelijke voorbeelden van de Mulhouse-generatie.

Woningbouw door Oranje Nassau

De door de Oranje Nassau-mijnen gebouwde woningen behoren tot de eerste generatie mijnwerkerskoloniën in Limburg. De term kolonie wordt in de volksmond gebezigd zowel voor woninggroepen als voor tuindorppachtige complexen met voorzieningen. Kenmerkend voor beide is dat ze een duidelijk afgebakende, soms zelfs geïsoleerde wooneenheid vormden met een bevolking, die vrijwel uitsluitend bestond uit gezinnen van mijnwerkers, meestal ook nog werkend bij dezelfde mijn. Overigens is de aanduiding 'kolonie' niet typisch Limburgs, de term werd ook in andere West-Europese mijn- en industriegebieden veelvuldig gebruikt voor woninggroepen bestemd voor arbeidershuisvesting.

De woningbouw door Oranje Nassau valt uiteen in drie groepen:

- de woningen van vóór 1908, gebouwd door Oranje Nassau in de Honigmann-periode;
- de woningen van 1908-1920, gebouwd door Oranje Nassau in de De Wendel-periode, in de zogenaamde Lotharingse stijl;
- de woningen van 1920-1930, gebouwd door de woningcorporatie Ons Limburg.

De woningen uit de Honigmann-periode zijn te vinden in de koloniën Musschemig (twee-onder-één-kap-woningen) en Leenhof I (blokjes van vier rug-aan-rug-woningen volgens Mulhouser Grundriss). Deze laatste zijn voorbeelden van het oudste type arbeiderswoning in Nederland. Ook de Staatsmijnen gebruikten de rug-aan-rug-woning sporadisch in haar koloniën (Terwinselen, Landgraaf en Buttinglaan, Hoensbroek).

De vroege bouwactiviteiten van de Oranje Nassau-mijnen bestaan uit redelijk robuuste gebouwen, die in vergelijking met de latere gebouwen vrij sober zijn uitgevoerd. In de De Wendel-periode hanteerde het bouw bureau van Oranje Nassau namelijk een soort modulair systeem, waarbij door het gedifferentieerd toepassen van standaardelementen een zevental woningtypes kon worden onderscheiden: de types A t/m G in Lotharingse stijl. Het meest interessante type is het type G: wederom blokjes van vier rug-aan-rug-woningen volgens de Mulhouser Grundriss. Dit woningtype is veelvuldig door het bouw bureau van Oranje Nassau gebruikt.

De Lotharingse stijl staat niet bekend als een zelfstandige architectuurstroming, maar onderscheidt zich duidelijk van de overige woningbouw in Limburg. De stijl wordt gekenmerkt door het gebruik van gemetselde vlakken omlijst door brede gepleisterde banden/lisenen - of het spiegelbeeld hiervan: gepleisterde vlakken en gemetselde banden/lisenen - en kanteelachtige decoratie. Kenmerken waarin parallellen zijn te trekken met de architectuur in andere West-Europese mijn- en industriegebieden. Zij het dat de Lotharingse stijl meer een lokale interpretatie van Oranje Nassau is. Zoals bijvoorbeeld de oudere woningen in de kolonie Terwinselen (Staatsmijn Wilhelmina) een 'Staatsmijninterpretatie' laten zien van de algemene bouwstijl uit sterk geïndustrialiseerde gebieden van West-Europa. De benaming 'Lotharings' is dan ook een lokale aanduiding, omdat de bouwstijl hier is aangewend onder het bewind van de Lotharingse familie De Wendel en afwijkt van de andere bouwstijlen in de regio. Woningen in de Lotharingse stijl komen verder alleen nog voor in onder De Wendel gebouwde koloniën als Musschemig, Leenhof, Rennemig en Grasbroek (Heerlen) en Leenhof/Schaesberg en het Eikske (Landgraaf).

Zowel wat betreft opzet als bouwstijl vormen deze oudste mijnkoloniën van Oranje Nassau volstrekt unieke ensembles in Nederland. Hiervan is Beersdal de grootste en op stedenbouwkundig niveau de meest consequent doorgevoerde.

Bouw van Beersdal

De kolonie Beersdal werd gerealiseerd op een driehoekig plateau tussen de oude steenweg naar Sittard (een oude Romeinse heirbaan) en het dal van de Caumbeek. Over het richting Caumbeek afhellende terrein werd in 1912 ook een kolenspoor aangelegd dat de verbinding vormde tussen de Oranje Nassau I en Oranje Nassau III. Dit noordzuidlopende kolenspoor vormde aanvankelijk de westgrens van de wijk. Het grootste deel van de wijk werd in de periode 1910-1913 gerealiseerd (*kaart 2*). Na de oorlog, in 1918, werd de kolonie uitgebreid met dertig woningen aan de overzijde van het spoor (Hunzestraat) en dertig woningen aan de noordzijde (achtentwintig aan Waalstraat/IJsselstraat en twee aan de Schelsberg, zie *kaart 3*).

De kolonie was bedoeld voor de arbeiders van de mijn Oranje Nassau I en hun gezinnen. De 272 woningen zijn gebouwd in het De Wendel-tijdperk in Lotharingse stijl, type F (48 blokjes van twee-onder-één-kap) en type G (44 blokken van vier rug-aan-rug), zie *kaart 5*. De kleine blokjes hebben een wolfs- of mansardedak, de grote blokken een schilddak. Oorspronkelijk waren alle daken bedekt met rode pannen waarin met blauwe pannen Lotharingse patronen waren aangebracht.

Een ontwerptekening van de stedenbouwkundige opzet van de kolonie is helaas nooit teruggevonden.

Kenmerkend voor de opzet is het strakke, rechtlijnige stratenpatroon met een rechthoekig plein in het midden van de kolonie (Beersdalplein). De gebogen lijn van de Hunzestraat en de diagonale lijn Waalstraat zijn ontstaan door het kolenspoor. Via dit spoor, dat dus dwars door de kolonie liep, werden ook arbeiders van Beersdal naar de Oranje Nassau I vervoerd. Verder vormde dit mijnspoor een belangrijke verbinding tussen de Oranje Nassau I, III en IV onderling en met het landelijk spoorwegennet (*kaart 3*).

De woonblokjes werden omgeven door ruime moestuinen, met een kleine stal voor het houden van een varken of een geit. In de literatuur wordt wel geopperd dat Beersdal is gebaseerd op de Krupp-kolonie Alfredshof, maar die relatie is waarschijnlijk indirect. Beide kolonies tonen overeenkomsten, omdat ze beide zijn gebaseerd op het Mulhouse-concept.

Zoals gezegd werd de wijk gebouwd aan de oude uitvalsweg naar Sittard. Hier zou in 1923 de elektrische tram Heerlen-Sittard gaan rijden. Vanaf de poort van de Oranje Nassau I vormde Beersdal de laatste schakel in een hiërarchisch woonlint, dat de verhoudingen van die tijd kenmerkt: nabij de mijnpoort lag de directiewoning, daarna volgden de ingenieurswoningen, dan de woningen van de hoofdopzichters en ten slotte, het verst van de schacht verwijderd, de woningen van de mijnwerkers.

De aanleg van Beersdal was zeer rationeel. Ten westen van de Schelsberg liepen drie hoofdstraten licht hellend naar beneden: de IJssel-, de Maas- en de Rijnstraat. De Schelsberg zelf en deze hoofdstraten werden 'afgezoomd' met rijen twee-onder-één-kap-woningen. De ingang van de huizen lag aan de achterzijde. Tussen de hoofdstraten liepen smalle dwarsstraatjes, die de toegang vormden tot de rug-aan-rug-woningen, die achter de twee-onder-één-kap-woningen lagen. In het midden van de wijk bleef één ruimte tussen de dwarsstraten onbebouwd, zodat een rechthoekig centraal plein ontstond. Dit plein was gedeeltelijk bestemd als plantsoen, gedeeltelijk als speel- en feestweide.

De wegen waren half verhard met sintels, die veel stofoverlast gaven.

De wijk kende weinig voorzieningen. Er was geen riolering en geen waterleiding. De huizen waren voorzien van beerputten en water haalde men uit waterputten. Er was wel elektriciteit, deze werd gratis geleverd door de mijn.

Aan het Beersdalplein waren twee winkels gevestigd: een coöperatieve winkel van de mijn met kruidenierswaren en een bakkerij, later slagerij. Voor scholen en andere voorzieningen waren de bewoners aangewezen op de oude woonkernen. Wel werd de wijk veelvuldig bediend door groente-, melk-, petroleumventers en dergelijke.

Latere ontwikkelingen Beersdal

Eind jaren dertig onderging een klein deel van de huizen in Beersdal een verbouwing. De huizen werden verruimd en aangesloten op de riolering. Water moest men nog steeds uit de put halen. De twee-onder-één-kap-woningen kregen een nieuwe achterbouw met een keuken en toilet, zo kwam er ruimte voor een extra kamer. De aangebouwde stal verdween, daarvoor in de plaats kwam achterin de tuin, ook als twee-onder-één-kap gebouwd, een losse bergruimte, die als stal kon worden gebruikt.

De rug-aan-rug-woningen kregen ook aansluiting op de riolering. De aangebouwde stal werd omgebouwd tot keuken, waardoor ook hier een extra kamer werd gecreëerd. In de tuin verrezen nieuwe stallen, gelijk als bij de twee-onder-één-kap-blokjes. Op de slaapverdieping werden extra wandjes gemaakt en dakkapellen aangebracht. De aanpak was uniform, zodat het karakter van de wijk nauwelijks werd aangetast.

In de jaren vijftig van de 20e eeuw werden de woningen eindelijk aangesloten op de waterleiding. In de periode 1954-1956 volgde een tweede reeks verbouwingen, in wezen een voortzetting van de door de oorlog gestaakte verbouwingen van eind jaren dertig, 20^e eeuw. De nog niet aangepakte woningen, type F, kregen een geheel nieuwe achterbouw, met keuken, toilet en douche. Ook type G kreeg een nieuwe keuken, met toilet en douche op de plaats waar eerst de stallen waren. Op de slaapverdieping werden kamers bijgemaakt met dakkapellen. Op de perceelscheiding verschenen nieuwe stallen, eveneens rug-aan-rug, 4/1-kap. In Beersdal werden vooral varkens, geiten en konijnen gehouden en een paar schapen.

Kort na de Tweede Wereldoorlog werd de zuidwestrand van de wijk 'afgezoomd' met een smalle strook woningen, die bestond uit twee blokken meergezinswoningen en zeven zeer eenvoudige blokjes laagbouw. De Scheldestraat kreeg daarbij zijn huidige gebogen loop.

Na het sluiten van de laatste mijn (1974) bleef de onroerend goedmaatschappij van Oranje Nassau (OGON) nog voortbestaan. Het woningbezit werd door OGON echter afgestoten, waardoor de huizen in handen kwamen van particulieren, meestal voormalige huurders. Sindsdien hebben zich aanzienlijke veranderingen voorgedaan, met name aan de huizen zelf en in de groene ruimtes daartussen, wat niet in samenhang en met oog voor het karakter en de visuele eenheid van de wijk is gebeurd.

Aan de noordrand van Beersdal werd een vijftigtal woningen aangekocht door de gemeente, omdat er een nieuwe weg door de wijk was gepland. De weg is niet doorgegaan. In 1986 werd het beheer van deze woningen (type F en G) overgedragen aan woningvereniging Voorzorg, die de woningen verhuurt. Renovaties hebben uniform plaatsgevonden en het specifieke karakter van de wijk is hier beter behouden gebleven.

Aan de noord- en noordwestzijde van de kolonie is in de jaren tachtig een nieuwbouwwijkje verzezen op de tot dan onbebouwde ruimte tussen het kolenspoor en de Caumerbeek. Daarvoor werd de oude mijnspoorweg opgebroken en de Hunzestraat verlengd. Eén twee-onder-één-kap-woning uit 1918 moest voor de nieuwbouw wijken.

Enkele voorzieningen (onder meer een school) verschenen later buiten de oorspronkelijke aanleg.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

De voormalige mijnkolonie Beersdal wordt gekenmerkt door een orthogonale structuur en strekt zich nog steeds zeer herkenbaar uit langs de Schelsberg, inmiddels gedegradeerd tot een lokale verbindingsweg. De twee-onder-één-kap-blokjes in Lotharingse stijl vormen een opvallend en visueel sterk bouwlint. Dwars op de Schelsberg lopen de Rijn-, Maas-, IJssel- en Scheldestraat (*kaart 4*) licht afhellend naar beneden. Het hoogteverschil geeft op diverse plekken, zowel op- als neerwaarts, aardige doorkijkjes op de wijk. Tussen de Maas- en de Rijnstraat ligt het ruime Beersdalplein, dat vooral een groene functie heeft en voor de ene helft bestaat uit een voetbalveldje met doeltjes, en voor de andere helft uit een plantsoen met enkele hoge bomen, bankjes, een zandbak en wat speeltoestellen.

In het algemeen maakt de wijk een lommerrijke indruk door het vele groen en de bomen. De hoofdstraten maken nog een vrij onaangestaste indruk. Het beeld wordt hier bepaald door de twee-onder-één-kap-blokjes, waarvan de voorgevels hun oorspronkelijke karakter grotendeels hebben bewaard. Dit beeld verandert bij het inslaan van de smalle dwarsstraten, waar de blik valt op de achtergevels van de twee-onder-één-kappers en de tuinen van de rug-aan-rug-woningen. Hier is een scala van uitbreidingen en verbouwingen te aanschouwen, tot aanbouwsels van twee verdiepingen hoog. Hier ziet men ook het nadeel van rug-aan-rug-woningen: bij gebrek aan een achtergevel zijn deze woonblokken vooral aan de voor- en zijkant uitgebreid met soms complete vleugels en garages. De open structuur van de terreinen rond de rug-aan-rug-blokken wordt in veel gevallen door schuttingen en muren afgekaard. Het open karakter van het terrein is op enkele plaatsen nog wel aanwezig, maar er zijn weinig gevels en blokken die geen veranderingen hebben ondergaan. Op een enkel woonblok is nog de oorspronkelijke rood-blauwe dakbedekking met Lotharingse motieven te zien.

De sintels in de dwarsstraten hebben plaatsgemaakt voor een kleine strook asfalt. De soberheid en doelmatigheid van de kleine strook asfalt (zonder strepen op andere afbakening) sluiten aan bij het karakter van een ondergeschikte dwarsstraat. De eenvoud die hiervan uitgaat, laat bijzondere bebouwing optimaal tot zijn recht komen en draagt enigszins bij aan het karakter van de wijk.

De visuele begrenzing van de wijk is aan de zijde van de Schelsberg (oosten) en de IJsselstraat (noorden) vrij duidelijk. Aan de zuidzijde is een rand met naoorlogse woningbouw toegevoegd, waardoor de Scheldestraat zijn huidige loop heeft gekregen. De eenvoudige uitvoering van deze woningen steekt schril af tegen de oorspronkelijke bebouwing. Aan de westkant is de overgang tussen de oorspronkelijke en nieuwe bebouwing wat warrig, door het opbreken van de oude mijnspoorweg en het doortrekken van de Hunzestraat. De nieuwbouw sluit nu onmiddellijk en schijnbaar zonder logica op de oorspronkelijke bebouwing aan. De loop van het oude kolenspoor is in de wijk terug te vinden in de vorm van een breed, lichtgebogen groenplantsoen tussen Hunzestraat en Lekstraat/Dommelstraat (*kaart 4*).

Binnen de voormalige mijnkolonie zijn geen voorzieningen meer aanwezig. De enige uitzondering is een snackbar aan de noordzijde van het Beersdalplein, gevestigd in de voormalige mijnwinkel. De tweede winkel aan de andere zijde van het Beersdalplein is verdwenen en heeft nu een woonfunctie. Opvallend is de vrijstaande woning aan de oostrand van het plein, in afwijkende bouwstijl. Dit is het voormalige 'timmermanshuis', de opzichterwoning waar de opzichter/onderhoudsman van de wijk woonde (*kaart 4*).

De vele veranderingen aan gevel en buitenruimte zijn uit een bepaalde logische woonbehoefte ontstaan. Deze verandering hebben echter ongestructureerd plaatsgevonden en sluiten niet aan bij c.q. staan haaks op het uniforme karakter. Desalniettemin heeft de voormalige mijnkolonie Beersdal nog steeds een karakteristieke Lotharingse uitstraling. Bovendien is de stedenbouwkundige opzet van de kern van de wijk sinds de bouw nauwelijks gewijzigd. Dit draagt ertoe bij dat het oorspronkelijke karakter van deze wijk goed herkenbaar is gebleven.

BEGRENZING

De begrenzing omvat het terrein van het oorspronkelijke bouwplan uit de periode 1910-1918, inclusief de later gebouwde woningen aan de Scheldestraat, maar zonder de nieuwbouw uit de jaren tachtig.

Het beschermd stadsgezicht Beersdal wordt zo aan de oostzijde begrensd door de weg Schelsberg, inclusief de twee woonblokjes ten noorden van de IJsselstraat. Aan de noordzijde door de grens van de achtererven van de woningen aan de IJsselstraat en (halverwege) de Waalstraat. Aan de westzijde door de grens van de achtererven van de woningen aan de Waalstraat en de Amstelstraat, hierna de Hunzestraat overstekend, en vervolgens achterlangs de erven van de woningen aan de Hunzestraat.

Aan de zuidzijde vormt de Scheldestraat de grens. Hiermee maken de daar gelegen naoorlogse woningen onderdeel uit van het beschermd gezicht. Zij hebben namelijk een grote invloed op de uitstraling en stedenbouwkundige structuur van het gebied.

De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/58/05.

WAARDERING

Het beschermd gezicht Beersdal is een voormalige mijnwerkerskolonie, die een uitzonderlijk voorbeeld vormt van arbeiderswoningbouw zoals die in de 19^e en begin 20^e eeuw gestalte kreeg. De locatie, de stedenbouwkundige opzet en het type woning zijn late voorbeelden van de utilitaire fase van de arbeiderswoningbouw, die geïnitieerd werd door de ondernemingen, en uitgewerkt door ingenieurs. Het stratenplan is rationeel, het woningtype bestaat uit rug-aan-rug-woningen van het type Mulhouser Grundriss, gecombineerd met twee-onder-één-kapwoningen in dezelfde stijl.

Stedenbouwkundig hebben we hier te maken met een zeldzame en qua omvang en compleetheid voor ons land unieke woninggroep, die bovendien interessant is vanwege de toepassing van de Lotharingse bouwstijl. Als schoolvoorbeeld van een bepaalde fase in de geschiedenis van de arbeidershuisvesting is Beersdal niet alleen van nationaal, maar ook van bovennationaal belang.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Beersdal is van bijzondere architectonische, stedenbouwkundige, sociaal- en cultuurhistorische betekenis als voorbeeld van een mijnkolonie uit het begin van de 20^e eeuw. Het gaat om een woongebied dat speciaal is gebouwd door de particuliere mijnbouwmaatschappij Oranje Nassau, voor de huisvesting van de arbeiders van de toen sterk expanderende mijnindustrie. Het gaat om huisvesting uit de vroegste periode van de Mijnstreek (1900-1918).

De mijnkolonie is van uitzonderlijk belang als (laat) voorbeeld van een 19^e-eeuwse bouwtraditie, daterend van vóór de tuindorpontwikkelingen. Het gaat om sterk utilitaire woningbouw, ontworpen en uitgevoerd door (de ingenieurs van) industriëlen, die bouwden voor hun eigen arbeiders. Deze bouwtraditie, met zijn bijzondere stratenplan en woningtype, is in Nederland verder weinig toegepast, maar in Duitsland en Frankrijk goed bekend. Hierin weerspiegelt deze kolonie duidelijk de invloed van de Duits-Franse eigenaren van de Oranje Nassau.

De rationele stedenbouwkundige opzet van Beersdal is goed herkenbaar gebleven. De kolonie is opgezet als woninggroep, niet als tuindorp. De woninggroep is transparant en ruim aangelegd met straten die loodrecht op elkaar staan. De huizen hebben ruime tuinen, conform de idealistische, dan wel paternalistische ideeën van de 19e-eeuwse hervormers: tuinen zorgen voor ruimte en frisse lucht, voor een aanvulling op het inkomen, en houden de mijnwerker uit het café. Deze stedenbouwkundige opzet vertoont grote overeenkomst met soortgelijke arbeiderskoloniën in Frankrijk (Mulhouse) en Duitsland (Krupp).

Van uitzonderlijke waarde zijn de voor Nederland zeldzame woningen van het type G in Beersdal. Het gaat om in kwadranten opgedeelde blokjes van vier rug-aan-rug-woningen met rondom een tuin. Deze vormen een rechtstreekse afgeleide van de Mulhouser Grundriss, die typerend is voor de eerste fase van arbeidershuisvesting in Europa. De rijk gedecoreerde woningen in Beersdal markeren in feite het eindpunt van de ontwikkeling van dit woningtype.

Van groot architectuurhistorisch belang zijn de woningen van Beersdal als voorbeelden van de zogenaamde Lotharingse bouwstijl. De Lotharingse stijl is typisch voor de Oranje Nassau-koloniën uit de De Wendel-periode en komt in Nederland elders niet voor. De bouwstijl is van groot belang voor het karakter en de visuele eenheid van de wijk.

De mijnkolonie Beersdal is van uitzonderlijk historisch belang, omdat zij door structuur, bestemming en verschijningsvorm verbonden is met, en uitdrukking geeft aan een cruciale fase in de cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkeling van Zuid-Limburg: een periode die relatief kort heeft geduurd, maar die een zwaar stempel op het landschap en de bevolking van de Mijnstreek heeft gedrukt. De mijnkolonie behoort tot de weinige materiële overblijfselen van dit tijdperk.

Het beschermd gezicht is van groot belang vanwege de relatieve gaafheid van met name de stedenbouwkundige en in iets mindere mate de architectonische kwaliteiten. Beersdal behoort vanwege de stedenbouwkundige opzet, de architectuur, en het kleur- en materiaalgebruik tot de zeldzame voorbeelden van op de internationale, 19^e-eeuwse traditie gebaseerde arbeiderswoningbouw door industriëlen en is qua omvang de grootste mijnkolonie van dit type in Nederland.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- N. Bullock and J. Read, *The movement for housing reform in Germany and France 1840-1914*, Cambridge University Press 1985.
- *Inventarisatie Mijnmonumenten*, Provincie Limburg 1979.
- J.C.G.M. Jansen, *Heerlen: marktcentrum, mijnstad, agglomeratie*, Hoensbroek 1998.
- H. Pellens, *Beersdal, de evolutie van een mijnkolonie*. Dissertatie K.U. Leuven, afd. Toegepaste Wetenschappen, fac. Architectuur, Stedebouw en Ruimtelijke Ordening, 2002.
- K. Volkers, *Arbeidershuisvesting: van Mulhouse tot de Mijnstreek. Basisinleiding*. (Ongepubliceerd, met verdere literatuurverwijzing). Zeist 2001.
- K. Volkers, 'Arbeidershuisvesting in Lotharingse Stijl'. In: *Een trapgevel in Potsdam; jaarboek Monumentenzorg 2002*, Zeist/Zwolle 2002.

Kaarten

1. Overzicht Oostelijke Mijnstreek, RDMZ 2002.
2. Plattegrond der gemeente Heerlen. Schaal 1:20.000, uitgegeven 1919, heruitgave Land van Herle 1985.
3. Bonnekaart nr. 763, verkend in 1912 en 1913. Gedeeltelijk herzien tot 1924. Uitgave 1925. Schaal: 1:25.000.
4. Oriëntatiekaart, RDMZ 2004.
5. Woningtypenkaart, RDMZ 2004.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist 2007

Onderzoek, tekst en kaartmateriaal:

- Provincie Limburg
- drs. K. Volkers
- RDMZ, ing. P.J. Timmer

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: RDMZ

Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

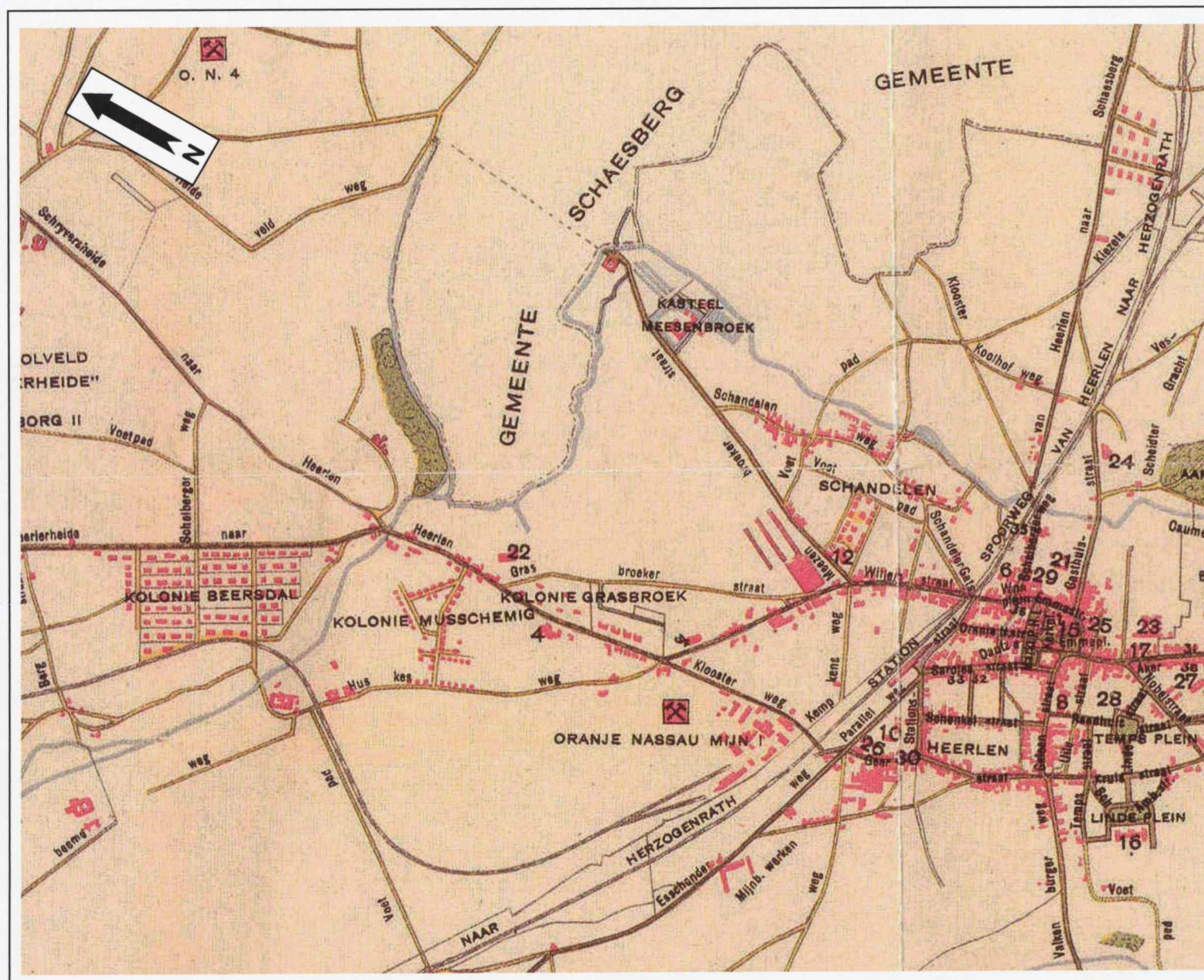
PRODUCTIE

RACM/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

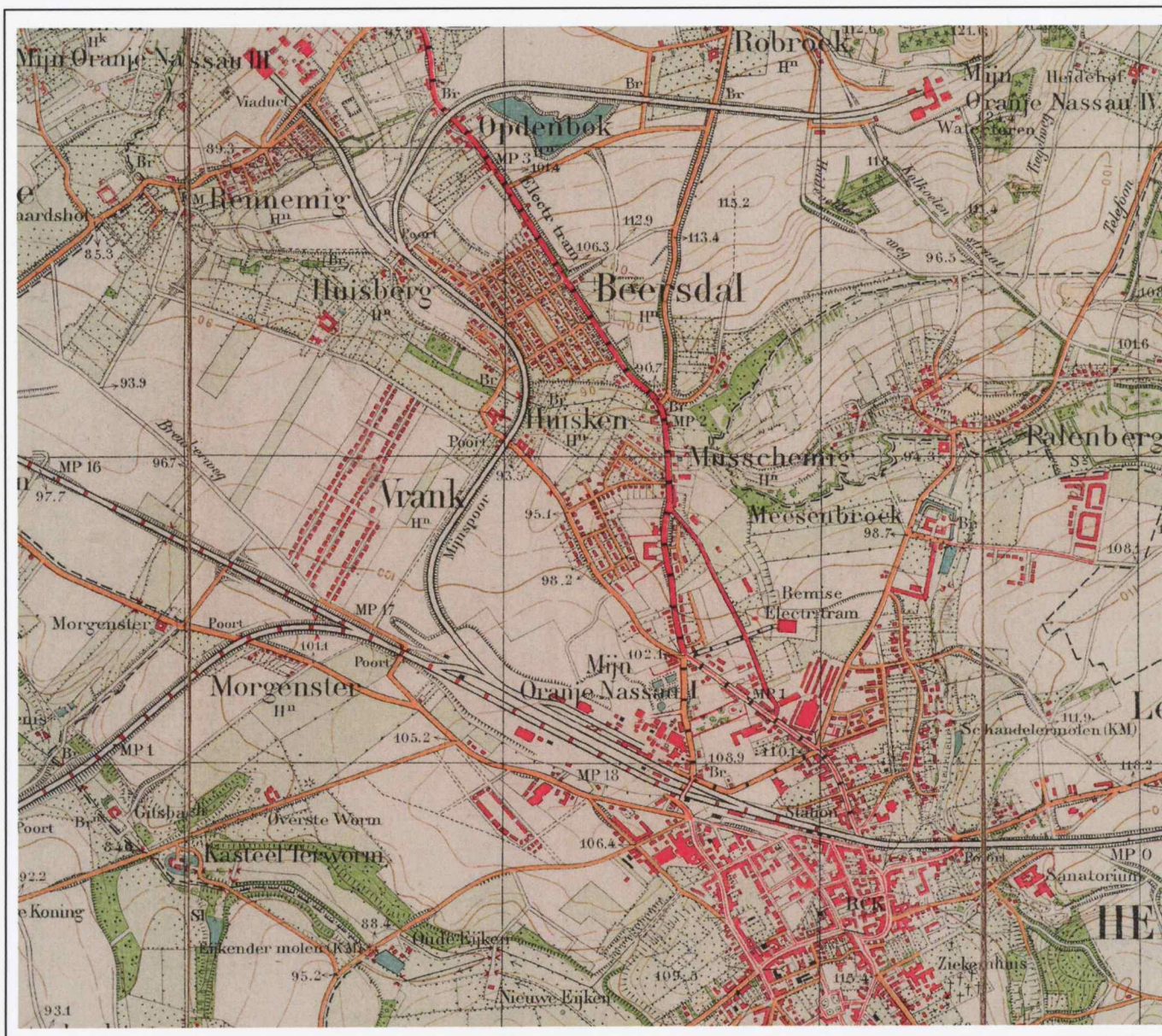
BIJLAGEN

1. Overzicht Oostelijke Mijnstreek.
2. Circa 1918.
3. Circa 1924.
4. Oriëntatiekaart.
5. Woningtypenkaart.

Kaart 2 Circa 1918. Beersdal als onderdeel van een reeks mijnkoloniën vanaf Oranje Nassau I richting noorden.

Kaart 3

Circa 1924. De uitbreidingen uit 1918 ten oosten en ten noorden van het mijnspeer in Beersdal zijn duidelijk zichtbaar. Het mijnspeer is de verbinding tussen Oranje Nassau I, III en IV en het landelijke spoorwegennet.

Legenda

--- grens beschermd
stadsgezicht

- 1 Beersdalplein
2 plantsoen (ter plaatse
van voormalig mijnspoor)
3 voormalige
opzichterswoning

0 125 250 375 500 m

Topografische ondergrond
© Topografische Dienst Kadaster, Emmen, 2001

© RDMZ, RIV/BB
29 juni 2004

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

Legenda

De Wendelperiode

- rug-aan-rug-woning
type G, Lotharingse stijl
- twee-onder-één-kapwoning
type F, Lotharingse stijl
- - - - - - grens beschermd stadsgezicht

Voor een overzicht van de woningtypen
zie Inventarisatie Mijmonumenten 1979

0 125 250 375 500 m

Topografische ondergrond
© Topografische Dienst Kadaster, Emmen, 2001

© RDMZ, RIV/BB
25 juni 2004

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

